Шарқ юлдузи

Ойлик адабий-бадиий, ижтимоий-сиёсий журнал

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг органи

9

1986

55-йил чиқиши

Бош редактор

Ўткир ҲОШИМОВ

Редколлегия:

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ
Саид АҲМАД
Абдусаид КЎЧИМОВ
(масъул секретарь)
Мурод МУҲАММАД ДЎСТ
(бош редактор ўринбосари)
Омон МУХТОРОВ
(проза бўлими мудири)
Умарали НОРМАТОВ
Гулчеҳра НУРУЛЛАЕВА
Хайриддин СУЛТОНОВ
Зоя ТУМАНОВА
Туроб ТЎЛА
УЙҒУН
Ўлмас УМАРБЕКОВ
Носир ФОЗИЛОВ
Тўлапберган ҚАИПБЕРГЕНОВ
Азиз ҚАЮМОВ
Ҳамид ҒУЛОМ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

www.ziyouz.com kutubxonasi

УШБУ СОНДА

Шеърият

Омон МУХТОРОВ

ЁҒДИРАСАН БОҒЛАРГА ШУЪЛА

Шеърлар

Мен сўзлашим керак.
Асрашга масъул
Биз буюк — СЎЗ деган дунё мулкини.
Минбардан узоққа кетгани маъқул —
Кимки ҳис этмаса
Минбар юкини...

Пьеса

Учқун НАЗАРОВ

ОЙНА

Икки пардали драма

Бу — менинг биринчи драматик асарим.

Мен қинғир ойнадан ҳам, бўяб кўрсатадиган ойнадан ҳам фойдаланганим йўқ.

Нарсалар қиёфасини ҳаётда борича акс эттиргим келди.

Ҳикоялар хазинаси

Жек ЛОНДОН

БИР КУНЛИК ҚЎНАЛҒА

Ҳикоя

Йигирма беш миллионли революционерлар қўшини — жуда катта куч, ҳокимлар ва ҳукмрон синфларни ўйлашга мажбур қиладиган қудрат... Шундай кун келадики, биз у пайтда сизлардан ҳокимиятингизни, тиллага ботган ҳашаматли кўшкларингизни тортиб оламиз ва ана ўшанда бир бурда нон учун қишлоқдаги деҳқон қанчалик ер тишлаб ишласа, шаҳардаги муҳтож ва мute хизматчи қанчалик таҳқирланса, сизлар ҳам ўшалар каби бўйнингизни эгишга мажбур бўласиз. Меҳнаткашларнинг қадоқ қўлларига боқинг! Улар нақадар қудратли!

www.ziyouz.com kutubxonasi

Ботирхон Акрамов

ҚАЛБ ПОКЛАНМОҒИ КЕРАК

Ижтимоий ҳаётнинг ҳамма жабҳаларида содир бўлаётган ҳозирги ўзгаришлар, янгиланишлар жараёнида маънавий дунёни соғломлантириш ўзига хос ўрин тутади. Қизиғи шундаки, замондошнинг руҳан покланиши деганда, мен бу ғоят муҳим ҳаётий муаммо билан муштарак маънога эга бўлган Навоийнинг машҳур байтини эсладим: «Демонки, кўнгли поку ҳам кўзи пок, тили поку сўзи поку ўзи пок». (Маълумки, гениал шоир маънавий оламнинг бу фавқулодда мухтасар, пурмаъно таърифи — характеристикасини ўзининг фазлу камолда тенгсиз идеали — Фарҳоднинг ақлий заковати — интеллектуал дунёси билан уйғунликда деб билган эди.)

Улуғ Навоий шунчалар ардоқлаган поклик тимсолини ҳозирги шеъриятимизнинг меъёрларидан бири сифатида олиб таҳлил қилиш мақсадга мувофиқдир.

Жамият ва шахснинг маънавий ҳаёти, такомили учун кураш адабиёт, жумладан, шеъриятнинг доимий мавзуларидандир. Бугунги воқелигимиз бу азалий муаммога ҳар қачонгидан кўра дахлдор, ҳаттоки бурчдор муносабатни тақозо қилмоқда. Шу маънода, ҳозирги шароитда бевосита ҳаётнинг ўзи илгари сураётган маънавият масалалари талқинини шеъриятдаги гражданликнинг ўзига хос бадиий тажассуми деса бўлади. Бинобарин, улуғ ижодкорлар «халқнинг виждони» деб таърифлаган адиблар ва шоирларнинг позициясига қараб, бемалол уларнинг ижтимоий қиёфасини белгилаш мумкин.

Шуни айрича қайд этиш керакки, ҳозирги янгиланиш, покланиш шароитида рўй-ростлик, ошкоралик мезонига, яшаш, ишлаш, ўзаро муносабатлар тарзига айланиб бораётган ленинча адолат принциплари, биринчи навбатда, том маънода катта шоирлар, шунингдек, қатор ёш истеъдод эгалари томонидан бундан анча илгариёқ гражданлик жасорати билан қаламга олинган эди. Улар эътиқод, имон заифлиги, виждон ғофиллиги, маънавий хасталик, ахлоқий тубанлик каби хавфли иллатнинг турли кўринишларини, баъзан уларнинг туб сабаблари — ижтимоий илдизларини дадиллик билан фош қилган, бу билан шеъриятнинг ғоявий — маънавий мавқеини юксакликка кўтара олган эдилар. Мен, хусусан, ҳалоллик ва камтарин-шикасталик билан кечган умрининг сўнгги манзилигача ҳақпарварликни баайни асодек нажоткор суянчиқ деб билган устоз Миртемирнинг чин халқона куюнчаклик туйғуси билан йўғрилган туғёнли шеърларини бугун комил эҳтиром ва эъзоз билан эслаб ўтишни истардим. Халқнинг ўзидай, агар меҳри жўшса, буюк неъматларимизга дил-дилдан шукрона ўқиб (лоақал «Шодиёна» сарлавҳали бир неча шеърини эслаш кифоя), ажойиб зафарларимиздан олам-жаҳон қувониб, «қўшиғи сел, сўзи алёр» бўлиб янграган, агар қаҳри келса, халқнинг ўзидай сўзи «беомон ва беаёв» тус олган ҳассос шоирнинг шундай муросасиз, ҳужумкор сатрлари борки, улар турли жинсдаги ёмонликнинг машъум қаллоблик ниқобини йиртиб ташлашда айни шу кунларимиз хизматини ўтайди.

Ўзини тулпор билмаса қирчанғи — сўқим,
Бахмалдан бичишмаса эшакка тўқим...
Уруғи ушиб кетса тирик боқимлар.
Одамни хор этмаса ғараз, чақимлар.
Лойқаланмай оқса-чи тиниқ оқимлар...
Ёвузликка жиндак ҳам жой қолмасайди,
Ҳар ювуқсиз ёқага чанг солмасайди.
Қанийди...

Ҳалолликни, ҳақгўйликни ўзининг ҳаёт ва ижод тарзи деб билган шоир қаллоблик, нопоклик устидан ленинча ҳақиқат ва адолат принциплари қатъий ҳукмини чиқаришига қаттиқ ишонган эди. Шунинг учун сатрлари халқчил жўраътли, ўткир мантиқи, ошкора самимияти билан ўзига тортади:

Тангрига туҳмат қилманг,
Шайтонга туҳмат қилманг...
Замонга туҳмат қилманг...
Яхшики, бу оламда Ильич бор ва барҳаёт
Шарманда бўлмай қолмас на малъун, на ёвуз зот.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Устознинг самимий армонлари унинг ўзидай ҳақиқатпараст, эътиқоди баланд шогирдларидан Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Омон Матжон, Жамол Камол, Рауф Парфининг бақувват шеърларида мазмунан салмоқдор, бадиият эътибори билан бетакрор лавҳа-образларда тажассум топганини кузатамиз. Чунончи, Абдулла Орипов «У тирик...» шеърида Ленинниинг барҳаёт сиймоси ҳозирги даврнинг нафақат ижтимоий-сиёсий жабҳаларида, балки маънавий-руҳий соҳаларида ҳам поклантирувчи роль ўйнашини шундай бадиий талқин қилади:

Ҳа, Ленин ҳар кимга ҳамдам, ҳамсафар,
У билан башарнинг бир эрур дарди.
Алҳазар, алҳазар, минг бор алҳазар,
Ленин ўлган бўлса нима бўларди?
Ленин яшамаса агар виждонда,
Ким ҳам курашларда бўларди шерик?!
Яхшиям ғалвали вақту замонда
Ленин орамизда юрибди тирик!

Миртемирнинг: «Яхшики, бу оламда Ильич бор ва барҳаёт» сатрида ўз ифодасини топган чуқур эътиқод, руҳий-маънавий қониқиш туйғуси Абдулла дастхатига хос курашчан-полемик характердаги мисраларда («Алҳазар, алҳазар, минг бор алҳазар, Ленин ўлган бўлса нима бўларди? Ленин яшамаса агар виждонда...») бошқача бадиий рангинлик касб этади. Хуллас, шеъриятдаги гражданликнинг айниқса бугун кенг таомилга кирган ўзгача талқини — жамият ва шахснинг маънавий покланиши муаммоси фақат 80-йиллар аломати бўлмай, балки бунда шеъриятимиз такомилига хос «авлодлар алоқаси» ўзининг чуқур заминига эга эканлигидан далолат беради.

Жамият ва шахснинг тинимсиз маънавий ривожи, бугунги кун нуқтаи-назаридан қараганимизда, маънавий покланиш жараёни лирик шеъриятда асосан — инсон-замондошнинг ўзлиги — субъектив дунёси орқали, унга тобора чуқурроқ разм солиш, каттароқ, жиддийроқ талаблар билан ёндашиш, ўз-ўзи билан ҳар қачонгидан ошкора мубоҳаса юритиш тарзида қаламга олинмоқдаки, бундай шеърларда, шубҳасиз, гражданликнинг янги қирраларини кузатиш қийин эмас. Масалан, Асқад Мухторнинг «Қари солдат ҳақида баллада» асарида софдил ветераннинг қийноқли ўйлари, унинг уруш йиллари госпиталда ўлган тенгдоши билан бугунги ғойибона суҳбати тасвирланади. Хаёл ойнасида жонланган ўша навқирон солдатнинг: «Полкдошлар қалай?» деган сўроғи кексалик ҳаётини муборак хотираларсиз тасаввур қилолмайдиган ветеранни оғир ўйга толдиради. Бугунги тинч, фаровон кунларимизга омон-эсон етиб келган сафдошлар ҳақида: «Бари яхши» дейишга тили бормай қийналади. «Полкдошлар... бири бор, бири йўқ ҳозир. Ҳалол яшади деб бўлмас барини...» Наҳотки, Улуғ Ватан урушининг даҳшатларини шахсан кўриб-кечирган кишиларнинг орасида ҳам тинч ҳаёт неъматларига ношукурлик қилганлар, манфаатпарастлик, дунёпарастлик, худбинлик, нопоклик кўчасига кирганлар бўлса!.. Ахир улар ўша омонсиз уруш жабҳаларида ғалабадан кейин, жуда ёш ҳалок бўлган жангчилар учун ҳам яшаш насиб этса, тинчлик шароитидаги ҳаётнинг тарзи, тартиби, маъно-мазмуни, қадри тўғрисида «бошқача ўйлардилар-ку! Бундай ўйлар билан ўлиш қийин» туюлмасди ҳам. Шоир имони бут кекса солдатнинг ана шундай азобли ўйлари орқали мислсиз жанглар оловида тобланган маънавий идеалларимизни улуғлайди; улар беҳисоб қурбонлар эвазига сақлаб қолингани учун ҳам, бугун, тинчлик, фаровонлик шароитида, айниқса, уруш даҳшатларини кўрмаган авлодлар назарида қадрсизланишига сира йўл қўйиб бўлмайди — мана шу ҳақда баҳс очилади. Ватан ва эзгу эътиқод йўлида жон фидо қилган номаълум ёш солдат билан бугун орамизда юрган, фақат зоҳири хотиржам кўринган собиқ (демак, кексайган) жангчининг ғойибона диалогида шеър фавқулодда драматизм касб этади:

— Нега бундай ахир! — дейди ёш жангчи.
— Мен айбдорми! Ўйлаб кўрсанг-чи.
— Сен тириксан, сен қолгансан омон.
— Қўй, мени қийнама, юрагим ёмон...

Бу сатрлар нафақат жанговар авлодларнинг азиз, муборак хотираси ҳақида, балки уларнинг эътиқодига содиқ қолиш, унга муносиб ворислик — бугунги куннинг маънавий муаммоларидан баҳс қилади, балки ҳаёт ўз зиддиятлари билан қудратли ва қадрли эканини боз таъкидлаб туради, бизни ҳаёт, умр ҳақида чуқур ўйга толдиради.

Туркумдаги «Бир томчи...» шеърида баъзан одам виждон қаршисида танҳо қолиб, ўз-ўзи билан олишадиган кезлардаги мушкул ҳолат мураккаб руҳий кечинмалар тарзида ифодаланади. Бунда шоир виждон ҳакамини аёвсиз ички мухолиф — «ўз шайтони» билан яккамаякка олишуви вазиятида кўрсатади. У «аждодларига унча ўхшамайди: ўта сезгир дунёнинг айби, хатоси, нолиши, фарёдларига». Шунинг учун мубоҳаса ниҳоятда кескинлашиб, ёмонлик илдизи — асл моҳиятга кўчганда шайтон шайтонлигини қилади:

Мени ҳушёр қилиб, бир томчи заҳар
Йўқолиб кетади иссиқ қонимда...

Шеърнинг том маънодаги контраст-полемик образлари — шоир қаҳрамони ва унинг «шайтони» ўртасидаги мана бу шиддатли диалоги бизни ҳам сергаклантиради:

— Кир қидирма дейман, — зимистон дединг.
Ахир ўтирибмиз ёруғда, кунда.

www.ziyouz.com kutubxonasi

— Ҳа, — дейди, — юзада бўлмас зимистон.
Сен бундай теранроқ тушгин-да.
— Аслингга тортасан, оғайни, — дейман, —
Тамуғнинг тубидан чиққан юҳосан.
— Ҳа, — дейди шайтоним, ўринидан туриб, —
Ҳа, ўзингга келдинг: ўтдан қўрқасан.

Биз шайтон — мухолифнинг ўз мантиқи, ўз фалсафаси борлигини билганимиз ҳолда, бир муддат ўйлаб қоламиз. Тўғри, шоир юқорида махсус эслатиб ўтган: бу мунозара аёвсиз — «нақ душманларча» тус олади, акс ҳолда, баъзи китобхон «шайтон» васвасаси таъсирида унинг сўзларидан саросимага тушиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмасди. Бироқ одамнинг «ўз шайтони» — ичидаги душманнинг заҳарли сўзлари бизни ҳушёр торттиради. Шу нуқтада шоир кейинчалик очиб ташланган барча негатив ҳолларга қарши курашни ўзимизга жиддий равишда танқидий қарашдан, «ўз шайтони»мизни англаб олишдан бошламоғимиз керак эмасми, деган фикр бир қадар англашилгандай бўлади. Бизни йўл қўйилган хоҳ енгилроқ, хоҳ оғир хатолардан сабоқ олишга, нимаики сохта, қаллоб, ножинс ва нопок бўлса, ундан имкони борича тезроқ қутулишга, минбаъд ҳазар қилишга ундаётгандай бўлади. Ҳақиқат учун курашнинг машаққат ва мушкулотидан чўчиб, иродасизлик, пассивлик, муросасозлик қилмаслик, лоқайдликка ўрин бермаслик («адолатни ҳеч ким қилмас садақа»), замоннинг мураккаб муаммоларидан ўзини четга олмаслик — «ўтдан қўрқмаслик»ка даъват этади. Ҳар бир виждони уйғоқ, имони бут киши ўз-ўзи билан шундай олишадиган пайти келди, деяётгандай бўлади шоир. «Бир томчи...» шеърининг руҳига, образларига жойланган маъно теранлиги, унинг ҳаётий зиддиятлари сири шунда.

Абдулла Ориповнинг «Ўтинч» шеърида оламнинг турфа рангли сеҳр-жозибаси қаршисида «унинг томошасидан ҳайрати ортган» (Навоий), орзу-хаёллар оғушида тўлиб-тошган, ошиқиб-энтикиб яшаётган бугунги ўсмирлик ва ёшликка қаратилган қуйидаги ҳақ сўзлар, аслида ҳаммамизга дахлдордир:

Ҳар кимга ўз даврин йўруғидир ёр,
Майли тап тортмагин сен ҳам ҳар ишдан,
Болам, фақатгина бир ўтинчим бор,
Ҳазар қилсанг басдир ҳаром-харишдан.

Омон Матжон тарихий апрель (1985) Пленумидан анча аввал маънавий покланиш, янгиланиш ғоясини чинакам ижодий башорат қилиш иқтидорини кўрсатган, салмоқдор, кўп қиррали маънодаги «рост сўз» рамзий образи билан ажралиб турувчи «Ёлғончи дунё ҳақида Жуманиёз Қўзиев монологи»ни яратган эди. («Ёлғончи дунёни рост этмак учун аканг қарағайлар келган дунёга».) Шоир ўтган йили эълон қилган «Йог машқлари»да ўзининг маънавий позициясини бу гал «юксак ҳақ сўз», «руҳ тарбияси» каби оригинал умумлашма образлар орқали янада кучайтиради.

Имон дарёсида қурилган ГЭСман
Улуғ тоғларимга тикканман кўзни.
Тилим айланмайди асло ёлғонга,
Касбим порлатмоқдир юксак ҳақ сўзни...
Қани, дўст, хоҳласанг сафга тур, ўрган.
Оғиз чучимайди ҳалво дейишдан.
Бу — руҳ тарбияси. Дастлаб бошлаймиз
Оқни оқ, қорани қора дейишдан.

Манфур ёлғон, қаллоблик, кўзбўямачиликнинг ниқобини аёвсиз йиртиб ташлаш учун шоирнинг «юксак ҳақ сўзи» қанчалик баравж янграса, бу халқнинг тобора ортиб бораётган маънавий-эстетик эҳтиёжлари учун шунчалик керакли. Тўғри, нарсаларни ўз номи билан аташ, ҳаётнинг ўзи тақозо этаётган объективлик, ошкоралик, фикр билан сўз, сўз билан иш бирлиги, ҳақиқатга, у қанчалик аччиқ бўлмасин, тик қараш каби ленинча принциплар Иттифоқ ва республикамиз вақтли матбуотида истеъдодли публицистлар, машҳур ёзувчилар, жумладан, катта шоирларнинг мақола, очерк ва адабий қайдларида кучли ҳаётий мисоллар билан шарҳлаб бериляпти. Лекин, барибир, шеърият мухлисларининг талаби бошқача: улар маънавий ҳақиқатлар умумий шарҳ-тавсифларда эмас, балки юқорида келтирилган ёркин мисоллар, чунончи, «... Жуманиёз Қўзиев монологи», «Йог машқлари»га хос бетакрор кечинма-образларда, ижодий изланишлар маҳсули бўлган салмоқдор поэтик ташбеҳларда ифодаланишини истайди.

Шоирнинг ўзлиги аниқ, ёркин намоён бўлиши — индивидуаллиги унинг шеъриятдаги ҳақиқий, муносиб ўрнини белгилайди, шу тариқа шеърият унинг ижодий тақдирига айланади. Ижодий тақдир тушунчасида энди шоир шахси билан чегараланмаган кўлам, теранлик мавжуд. Гап шундаки, ҳақиқий талант фақат ижод қилиш — яратиш стихияси билан кифояланиши мумкин эмас. Истеъдод характери, ижодий имкониятлари турли даражадаги шоирлар учун муштарак бўлган: «Йўқ, ҳаловат истамайман!» (Эркин Воҳидов) шиорида ўзидан, ўзлигидан қониқмаслик туйғуси мавжуддирки, шеъриятдаги гражданлик шу сирли нуқтадан, безовта-дардли ҳолатдан бошланса ажаб эмас. Шу маънода, шеърият ҳаёт гўзаллигидан ҳайратланишу шавқ-рағбатдан туғилади, деган анъанавий тасаввур жуда камлик қилган бўларди. Тўғри, поэтик ижод жараёни ҳақидаги баҳсларда «дард» сўзи ҳам тез-тез учраб туради. Баъзи шоирлар, мунаққидлар, уни аксарият ижод — яратиш қийноқлари маъносида талқин қиладилар. Ҳолбуки, ўша шеър яратиш дарди, моҳият эътибори билан шоир учун ижтимоий дард билан тенгдир. Улуғ Гёте шоир ўзлигини кашф қилиши ҳали жасорат эмас, у ўзлигидан юқори кўтарилиши керак, дейдики, бу асли шоирнинг гражданлик туйғусидир.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Шу маънода Рауф Парфининг «Санъаткор», «Шоир», «Туркистон ёди» каби манзумалари замиридаги катта ижодий дард Усмон Азимовнинг «Театр», «Дашт ҳақидаги баллада», «Бахшиёна»дан...», Шавкат Раҳмоннинг «Бахт сўзи», «Гуржистон мозаикаси», «Испанияда янги йил», Мирза Кенжабоевнинг «Даштлар — кенгликлар», «Умумий вагон» шеърларида ҳам ўзгача оҳанглар, тутилмаган ёркин образлар ифодаланади.

Рауф Парфи «Ленин мақбарига гулчамбар» шеърида инсоннинг маънавий бурч, ижтимоий дард нималигини чуқур идрок этиши учун унинг виждони покланмоғи лозим, деган фикр-ғояни ўз дастхатига хос оригинал рамзий образларда ифодалайди:

Уни елкасида олиб ўтади
Тафаккур дунёси мақбара томон...
Абаднинг кўзида юмиб кўзларин
У дунё ҳақида суради хаёл.
Бунда у кўзларни тингламоқ керак,
Покланмоғи керак ҳар қандай юрак.

Лениндек беназир покдомон зотнинг башарий ғоялари таъсирида виждони «покланмоғи» зурурлигини яхши англаб олган кишигина бошқанинг дардини тушуниб етиши, кенг маънода, «халқ ғамидан ғами» (Навоий) бўлиши мумкин. Инсоннинг виждонан ҳалоллиги масаласи айниқса бугун масъулиятли мавқега кўтарилган, маънавий позицияни белгиловчи омилга айланиб бораётган экан, Рауфнинг: «Покланмоғи керак ҳар қандай юрак» сатрини, унинг замиридаги вақт ўтиши билан аҳамияти асло камаймайдиган, балки тобора ошиб борадиган маъно теранлигини ҳар бир хушгабъ, эътимодли китобхон янгидан тадқиқ қилишига шубҳаланмаса бўлади. Усмон Азимов «Қасида» шеърида партиявий адолатнинг ҳаромхўрлик ва қаллобликка қарши қақшатғич зарбини ифодаловчи наштардек ўткир образлавҳа яратади:

Азм этдинг,
Айрилди думчаларидан
буқаламун янглиғ мунофиқ жонлар.
Йиғлашар тубанлик дарчаларидан
Йўл топиб юксакка чиққан ёлғонлар.

Шоирнинг фольклор оҳанглари заминида яратган «Бахшиёна» туркумига кирган шеърларида «тубанлик дарчаларидан... юксакка чиққан ёлғонлар» яна бошқача контрастлар орқали, халқ қўшиқлари ва ҳажвиётига хос ўткир мажозлар, киноялар, истиоралар, муболағали чандима нисбатлар воситасида очиб ташланади:

Шоирман деганинг шеърфуруш чиқса...
Суянчим деганинг элфуруш чиқса...
Одамман деб турса темирлар, тошлар,
Десалар: дунёда битди кўзёшлар,
Туғларни пайтава қилса молбошлар,
Сен кураш, болам-эй, сен кураш!..

Шавкат Раҳмоннинг «Бахт сўзи» («Шеърларингда бахт сўзи кам учрар деган дўстимга») миниатюрасида, Усмон Азимовнинг «бировнинг дарди» рамзий образида катта ижтимоий дард билан йўғрилган муаммо индивидуал бадиий талқинини топади.

Бахтиёрман деган биргина сўзни
айтиш учун керак қанча куч, чидам.
Оғир ботмасмикан бу сўз кимгадир...
Қандоқ бардош бериб яшайман кейин
Бахтсиз кимсаларнинг нигоҳларига.

Қандай яхшики, биз ҳаёт зиддиятларини соғлом идрок ва холисона назар билан кузата бошладик. Эндиликда воқелигимизнинг объектив қонуни бўлган ҳақиқат ва адолат принциплари эътиқодсиз, диёнатсиз кимсалар томонидан уларнинг худбин субъективизми туфайли талайгина бузилган ҳолларни, бунинг фоже оқибатларини рўй-рост очиб ташлашга, ҳақиқатга тик қарашга журъат этяпмиз. Шу жумладан, инсон шахси билан боғлиқ бўлган бахтиёрлик баъзан объектив ва субъектив сабаблар билан кимгадир бахтсизликка айланиши мумкинлигини энди ортиқ тортиниб-ийманмасдан, ҳайиқмасдан айта бошладик. Лекин бадиий асарларда ҳаётни юзаки, бўяб-безаб кўрсатиш тамойилига, бир ёқлама мадҳияю васфияларга қарши кураш кучайган бир шароитда, барча ижодкорлар, жумладан, эмоционал табиати билан инсон қалбига, унинг севинч ва дардига ўзини бевосита дахлдор деб билган шоир... инсоний бахт мавзуида ҳавойи-романтик хаёлларга берилиши (айниқса ҳозирги таҳликали даврда) мантиққа зид бўлур эди. Шу жиҳатдан Шавкатнинг ҳаққонийлиги билан жозиб сатрлари бизни ҳам ўйга толдиради.

Аввало, бу сўзни ўзгалар айтсин,
Айтсинлар кўзлари қувончга тўлиб.
Элнинг бахти учун умрини тиккан
Шоирлар айтмасин биринчи бўлиб...
Ғам сўзин элимдан аввалроқ айтдим.
Бахт сўзин айтаман
элдан кейинроқ.

Менимча, бу парчада шоирнинг давомли, қийноқли ўй-хаёллари мухтасар шаклда умумлаштирилган. Унинг кузатган мақсади ҳаётнинг ҳал қилиниши унчалик осон бўлмаган мураккаб муаммоларига бориб тақаладики, буни бир қадар англаб олишга «ғам сўзи», «бахт сўзи» муқобил образлари ёрдам бериши мумкин. Тўғри, ҳаётда «бахт» сўзини нисбий, лекин ҳар ҳолда, комил маънода ҳам талқин қилиш мумкин, бунга мисоллар йўқ эмас. Чунончи, кўп

www.ziyouz.com kutubxonasi

йиллар бирдан-бир армон билан яшаган аёлнинг, ниҳоят, оналик бахтига машарраф бўлиши; уруш жафодийдалари бўлган собиқ гўдаклар — ака-ука, опа-сингилларнинг жудолик йилларидан кейинги ногоҳ учрашиш бахти, оғир дард (айтайлик, туғма ногиронлиги) туфайли умид чироғи сўна бошлаган кишининг ҳозиқи табиб — заковатли, халоскор докторнинг олижаноблиги билан шифо топиб, ҳаётга, жамиятга қайтиш бахти; ёки тақдир ҳукми билан хорижга кетган кишининг охири Ватан тупроғини тавоф этиш бахти... Ҳар бир ижодкорни илҳомлантира оладиган инсоннинг чинакам бахтиёрлиги мавзуида яна қатор мисолларни келтирса бўлади (лекин, барибир, яхши одам учун эзгу умид, собит ирода билан курашиб, шахсий бахтини топиши кифоя қиладими, унинг ўзгалар бахтига бўлган муносабати-чи, деган саволлар туғилади). Масаланинг мураккаблиги шундаки, турли тоифадаги кишилар «бахт» сўзини юксак ижтимоий, умумбашарий маънолардан тортиб маънавий махдуд, мешчанларча шахсий роҳат-фароғат истагигача — турлича талқин қилишлари мумкин. Шоир-чи? Албатта, шоирга осон тутиб бўлмаслигини юқоридаги сатрлар маъносини баҳоли қудрат шарҳлашга уриниб юритаётган мубоҳасамизнинг ўзи кўрсатиб турибди. Шавкатнинг: «Бахт сўзини элдан кейинроқ айтаман» сатри инсоннинг чинакам бахтига шоир лозим даражада юқори қиммат беришини, бинобарин, бу муаммо ҳаётнинг ўзидай мураккаб, замондошимиз тақдиридай зиддиятли эканини кўрсатади.

Поэтик истеъдоднинг муҳим қирраси — ижодий индивидуаллиги билан ажралиб турадиган шоирлар, жумладан, ёш талантларга хос кучли бир жиҳатни алоҳида таъкидлаб ўтмоқчимиз: улар анъанавий «соф» интим мавзуда ҳам муайян ижтимоий салмоғи бўлган фикр айтиб, маънавий позиция ярата оладилар. Масалан, Муҳаммад Солиҳ севгининг ҳаётбахш-маънавий кучига берган фавқулодда юксак қиммат бизни ишонтиради:

Бир одам кимнидир севаркан токи
Севгини туғ каби кўтарса азот —
Бутун башарият яшашга ҳақли,
Ўзини оқлайди ердаги ҳаёт.

Бу зоҳиран оддий сатрлар поэтик умумлашма даражасига кўтарилган Муҳаммад Солиҳда мухтасар сўз — мўъжазгина шакл доираси — қатрада оламнинг бутунлигини кўра билишга қодир ижодий изланувчан, синчков мушоҳада тарзи бор. Мана шу хусусияти унинг интим мавзудаги миниатюр шеърларига ҳам кутганимиздан зиёда ғоявий мазмундорлик, маънавий-ахлоқий юксаклик, бадиий жозибадорлик бағишлайди. Мисол учун шоирнинг «Сен борсан» сарлавҳали саккизлигини мушоҳада этиб кўрайлик:

Сен борсан. Мен сени йўқотганим йўқ.
Чунки топганим йўқ, сени, севгилим.
Мен сени излайман, чунки ёлғондир
Йўқлигинг ҳақдаги бор ҳақиқатлар.
Ерни гир айланиб излайман, аммо
Айланиб келмасман яна шу ерга —
Сени топмагунча ёлғондир чунки
Ёлғондир заминнинг юмалоқлиги!

Шоир фақат муҳаббатнинг сирли-ғаройиб фалсафаси билан муайян таносиб ярата оладиган, унинг дунёда мавжуд эканлигига, ғениал классикларимиз таъбирича, «дард аҳли»гина ишонадиган ҳақиқат ҳақида ўз эътиқод ва эътимодини ифодаламоқда. Бу муҳаббат туйғусининг ҳаётий маъноси, моҳияти заминида ўзгача бадиий мантиқ, яратиш маҳоратидир. Эътибор беринг-а: «ёлғондир йўқлигинг ҳақдаги бор ҳақиқатлар». Токи муҳаббатни (майли, унинг хаёлий тимсолини бўлсин) буюк эътиқод деб билмагунча, бу қутлуғ, азалий, эзгу ҳиссиётга шайдоларча ишониб, имон келтирмагунча, гўёки унинг «йўқлиги ҳақдаги бор ҳақиқатлар» устидан даҳриёна ҳукм чиқариш — уларни исёнкорлик билан инкор қилишга асос, жасорат топилармиди? Бу реал имконияти мушкул, «васли мумкини йўқ» (Навоий) гўзал хаёл — «чиройли ёлғон»дан ғойибона имкон яратишдек поэзиянинг мўъжизакор қудратидан бир далолат, фақат шеъриятга хос бадиий мантиқ, намунасидир. Демак, шеърият ҳақиқати баъзан муҳаббат ҳақидаги хаёлий, кўпинча умидсиз, лекин ҳаётда барқарор тушунчалардан ҳам, агар зарур бўлиб қолса, «заминнинг юмалоқлиги» каби илмий ҳақиқатлардан ҳам юқори туриши, эмоционал жозибаси билан мўътабар рационал тасаввурларга ён бермаслиги ажабланарли ҳол эмас. Фақат шоир бундай кутилмаган эмоционал мантиқ кучи билан бизни ҳайратга сола билиши керак.

Бежизмаски, улуғ Навоий шоирни «тахайюл мулкининг султони» деб атайди. Ҳақиқатдан ҳам унинг ижодий фантазияси ўзининг фавқулодда миқёслари, бадиий координатлари, зоҳирий рангин жилолари, ботиний теран қирралари билан энг буюк фантаст ёзувчининг хаёлот дунёсини ҳайратда қолдирса ҳеч ажаб эмас. Сарбаст шеърнинг отаси Уолт Уитмен: «Биласизми, мен ўзимдан, ўзлигимдан бениҳоя кенг ва катта эканлигимни ҳис қила бошладим. Наинки мени шляпам билан бошмоғим оралиғига сиғдириш имкони бўлса?» — деган экан. Чиндан ҳам шоир истъедоди, айниқса катта истеъдод дунёси унинг ўзлигига «сиғмаслиги»дан бошланмайдими? Назаримда, лирик шеъриятга хос гражданлик ҳам ана шу сирли-ғаройиб нуқтадан — шоир шахси билан унинг катта ижтимоий дунёси «оралиғи»даги номаълум, ҳеч қандай белгисиз чегарадан бошланса керак. Муҳими, шоир оламининг ўзига хос инсоний, ижтимоий дарди бўлса бас. Шундагина у «халқнинг виждони» деган эзгу, муборак номга муносиб бўлади, чиндан ҳам қалби покланган бўлади.

www.ziyouz.com kutubxonasi